

УДК 316.647.82:37.046

## ОСВІТА: РІВНОПРАВ'Я ТА ДИСКРИМІНАЦІЯ В ОЦІНКАХ ЕТНІЧНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ

Л.Є. Чернова

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та політології Державного вищого навчального закладу: «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», Дніпропетровськ, Україна e-mail: [chernlub@ukr.net](mailto:chernlub@ukr.net)

**Анотація.** Предметом аналізу статті є тексти особистих лейтмотивних напів структурованих інтерв'ю представників 28 етнічних меншин України. Автором виявлена пряма залежність оцінки рівноправ'я в Україні з соціальним самопочуттям, життєвим досвідом, ставленням до України і планами на майбутнє и зв'язок між досвідом дискримінації, пережитою травмою та оцінками подій в Україні. Даний матеріал може бути використаний в навчальних курсах гуманітарного блоку.

**Ключові слова:** етнонаціональні групи, представники меншин, дискримінація, тип ідентичності, рівноправ'я, формування толерантності, освіта.

## EDUCATION: EQUALITY AND DISCRIMINATION IN THE ESTIMATIES OF ETHNIC MINORITIES OF UKRAINE

L.E. Chernova

Ph.D., Associate of Professor of the Philosophy Department of Prydniprov's'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture, Dnepropetrovsk, Ukraine, e-mail: [chernlub@ukr.net](mailto:chernlub@ukr.net)

**Abstract.** The subject of the analysis are personal texts of leitmotif semi-structured interviews given by the representatives of 28 ethnic minorities of Ukraine.

The author found a direct correlation in the estimates equality in Ukraine with social well-being, life experience, attitude to Ukraine and plans for the future as well as the connection between the experience of discrimination, experienced trauma and the assessment of events in Ukraine. Given information can be used for educational programs, particularly in the Humanities.

**Keywords:** ethnonational groups, representatives of minorities, discrimination, Identity type, equality, shaping of tolerance, education.

**Введення.** Сучасне визначення «дискримінації» означає «проведення відмінностей по будь-якої ознаки без розумних та справедливих підстав» [1, с.30], яке має прояв в діях або висловлюваннях і несе негативні соціальні наслідки. В широкому сенсі, дискримінація є порушення рівноправ'я. Рівноправ'я не означає формальної однаковості але як цінність, моральна та правова норма воно прийнято більшістю країн світу зараз. Існує об'єктивна та суб'єктивна, пряма та непряма дискримінація [1,с.33-35]. Нетерпимість до



любої форми дискримінації та протидія їй зветься толерантністю. В більшості робіт, дослідники схилиються до думки, що **роботу по формуванню толерантності необхідно починати вже у старшому дошкільному віці**, бо саме цей етап розвитку особистості є сенситивним для успіху формування більшості рис, на яких ґрунтується толерантність дорослих [2, с.53]. Більшість опитаних нацменшин (85%) стикалися з проявами об'єктивної та суб'єктивної дискримінації і інтолерантності ще у дитинстві.

**Мета роботи.** Предметом аналізу статті є тексти особистих лейтмотивних напівструктурованих інтерв'ю представників 28 етнічних меншин України, які дали згоду на публікацію їх особистих думок (якісний метод, «Жива історія») [3]. В якості стимулюючого матеріалу респонденту були запропоновані 10 відкритих питань. Ми наводимо транс крипт відповідей з мінімальним редагуванням для передачі емоційного фону та почуттів респондентів. Авторська лексика і мова оригіналу збережені. В дужках дані пояснення та уточнення автора.

**Основний матеріал.** На пряме політико-правове питання: «Як Ви вважаєте, в Україні існує повна рівність етнонаціональних меншин та етнічних українців?», були отримані відповіді, які ми поєднали в наступні позиції (за частотою):

1. **Немає рівних можливостей у певних сферах життя або для окремих груп:** мовної, релігійної, правовій, політичної сферах (60% відповідей). Особливо поляки німці, греки та кримські татари відмічали відсутність представництва в органах влади та монокультурну національну політику. «Из-за этого умерло здесь все (поселення греков урумов). Язык старый исчезает полностью. В школе учат только новогреческий, ну я понимаю, это политика. Лично я приверженица сохранения всех языков малых народов» (61р., гречанка-урумка, Старий Крим); «Естественно дискриминация существует, вряд ли бы грека выбрали Президентом Украины, потому что многие люди с опаской относятся непосредственно к греческой национальности»; «Нет, я считаю, что его все равно нет. Ну Вы посмотрите: Нский район - была колония немецкая, где она сейчас? Нет. Уский район - тоже была колония, где она сейчас? - Нет. Значит отсюда и вытекает, что нет равноправия. Почему сюда из Казахстана никто (етнічні німці -Л.Є.Ч.) не приехал, а поехали в Германию? А им сказали в украинских сельсоветах – платите. Мама приехала в село, где дом ее стоит, что отобрали, а ей говорят, платите?!» (74р., німкеня, була у депортації з батьками у Казахстані, м . Дніпродзержинськ); «Неравенство есть для всех русскоязычных. Дискриминация в повседневной жизни: старики идут в аптеку, берут аннотацию, а на русском - нет. Инструкции к приборам или реклама - только на украинском,- это не правильно» (68р, білорус, Севастополь); «Есть неравенство языковое, требуют писать на

украинском, а я думаю по-русски, даже не везде могу напечатать свои статьи. Киевские журналы специализированные не берут научные статьи на русском» (41р., руська, викладач ВНЗ, Донецьк), «Лекції вимагають читати на українському, а я ж його не вчила» (52р., єврейка, Одеса); «в образовании равные права, а в карьере не совсем» (руській, 43р., Одеса); «Конечно у украинцев привилегий больше, чем у представителей других национальностей. Например: когда мы приехали сюда (1989р., біженець з Нагорного Карабаху) было все нормально, но теперь (весна 2014г.) нас вытесняют с рынка, мы должны оставить свои рабочие места уступить украинцам, нам угрожают... понимаете? Уже одно то, что ты кавказец, к тебе предвзято относятся» (45р., азерб., Дніпропетровськ); «Это власть та (радянська), партия (комуністична) так сделала, чтобы мы друг друга ненавидели, чтобы я на Вас косо смотрел, а Вы на меня. Поэтому этот вопрос надо очень тонко решать. Мирно и в согласии, но только никто не хочет... Вы представьте, чтобы нас реабилитировать, сколько на это денег надо! Улицы, города, села переименовать обратно, как они назывались (по-татарски). Людей всех перевезти, дать землю, дать на обустройство. Да, Б-г с ним, материальным ущербом! Хоть бы сказали, признали, что действительно, были несправедливо высланы, и обвинены напрасно и не притесняли бы и дали землю, раз положено. Вот я жду-жду, а мне пишут отписки... Я туда специально поехал. Там уже все заселено не крымскими татарами. Специально нагнетается обстановка. Может, на старости лет переберемся на землю предков, **на ту сторону** (Крым)» (63р., кр.татарин, Мелітополь, 2012р.). «У нас пока явной дискриминации нет, но есть **скрытая**. На бытовом уровне сохраняется неприязнь, потому что многие люди не знают нашей истории и говорят: «Понаехали тут!» (караїмка, 67р., Сімферополь); «Нет, мы себя не чувствуем равноправными, т.к. у нас нет пока гражданства, надеемся, когда получим – будет». (62р, вірменка, біженка з Нагорного Карабаху, з 1994 р. живе в Україні); «... не принят Закон о реабилитации депортированных народов, нет закона о реституции» (німець, 32р., Харків); «В принципе есть равноправие, но не понятно, почему есть религии более привилегированные, напр. православні свята - вихідні, а в інших конфесій – ні?»; «В Украине нет равноправия по праздникам. Столько праздников православных, что они от праздников устают... А почему два наши праздники (мусульманські - Ч.Л.Є.) туда не включить?» (78р., кримській татарин, Ялта).

В цілому, найбільш дискримінованими почувають себе кримські татари (90%) й цигани (100%), німці (40%), поляки (30%) та деякі інші етноси.

Крім того, відмічалась дискримінація відносно інших етносів: україномовних на Сході країни та Криму: «здесь (Дніпродзержинськ) человек, ко-



торый говорит по-украински и не говорит по-русски, его возможности существенно ограничены», «Нет равенства. Вот представьте, в нашем Крыму одна газета на українській мові: «Світлиця» (75р., кримська татарка, Сімферополь); була солідарність з кримськими татарами: «Пожив в Крыму (с 3 –х лет), я вижу, что для крымских татар, что касается языка, земли, работы, образования нет равенства. В нашей местности отношения между русскими и крымскими татарами достаточно напряженные» (21р., руській, Феодосія 2010р.); «Юридически и политически, безусловно, все равны, кроме крымских татар. Я считаю, что крымские татары сильно ущемлены в правах, тем более, что в отличие от других меньшинств, у них нет своего государства» (48р., єврей, журналіст, Дніпропетровськ).

2. **«Безумовно, рівноправ'я є»**, з варіаціями : **«никакой дискриминации нет»** (10% всього масиву, так вважали: 80% болгар, 30% молодих поляків та євреїв, 40% греків, 60% руських, 50% грузин, 30% білорусів); *«в работе, в бизнесе -равенство»*; «я не замечал, чтобы было неравноправие... когда украинцы лучше осознали свою принадлежность, они стали лучше относиться к другим национальностям» (64р., болгарин, с. Богданівка); «Я не чую утиску, це індивідуально» (25р., гречанка, Маріуполь); *«дискриминации нет, но ликвидирован гос. орган, что занимался нацменьшинами, а он нужен»* (34р., гречанка, Маріуполь); «Думаю одинаковые возможности есть юридически, я, по крайней мере, с дискриминацией не встречалась» (єврейка, 25р., Дніпропетровськ); *«надеюсь, что есть»* (20р., армянка з Грузії); «А что такое этнические украинцы? Все настолько перемешалось, и говорить об этнических украинцах, я считаю, это бред. Я считаю должна быть общность народная. Люди живут на одной территории, они должны творить порядок в своем доме (політична нація-прим.автора). А делить на украинцев и русских, и как кто к кому относится, - это уже ключ к конфронтации» (40р., українка/руський, бізнесмен, Дніпропетровськ, 2010р.).

У більшості у цієї групі молоді люди (до 35р.), з вищою освітою та добре інтегровані у суспільство. Тобто в основі оцінок цих респондентів - особистий досвід.

3. **«Формально є, а де-факто-ні»** (10%): «немає, на побутовому рівні є дискримінація», «в особистих стосунках нема рівноправ'я», *«лише на бумаге є повне рівноправ'є, но реально – нема»* (25р., юрист, болгарин, с. Богданівка); *«в принципе есть, но до определенного уровня»* (42р., поляк, працівник банку, Львів); «не чувствую себя равным, сейчас больше попустительства, чем равноправия. Нашей власти (Одеська - Ч.Л.Є.) все до лампочки, они не занимаются этими вопросами. На сайтах политических я сталкиваюсь с неприязнью, .. ксенофобией. Это делается сознательно, целенаправленно. А приход к власти Януковича очень настораживает» (64р., вчений, єврей, Одеса);

«Как сказать, скорее да, чем нет, равноправия есть, но не полное» (52р., руська, Крим); «я считаю, что меньшин в Украине на задворках. Они (влада) своих не уважают, а мы, меньшин, вообще на задворках» (57р., німкеня, Дніпродзержінськ), «государство не оказывает никакой поддержки национальным меньшинствам абсолютно» (21р., німкеня, Кр. Ріг; «Равенства нет! Юридически – есть, а фактически – нет. ... Политика часто влияет на идентификацию. Без помощи государства малые коренные народы могут исчезнуть, они не смогут существовать, самостоятельно задачу сохранения культурного наследия им не решить. Никакой национальной политики в Украине нет» (74р., караїм, Сімферополь).

У більшості респондентів почуття що державна етнонаціональна політика ігнорує їх проблеми або спрямована на асиміляцію (інтерв'ю 2009-2014).

**4. Були порівняння з радянським періодом або з сучасною Росією (10%):** «нема, але в Радянському Союзі було ще гірше» (56р., єврейка, Одеса); «Нет, сейчас нет равенства, ведь болгары – тихий, бедный, малограмотный народ, хотя сейчас дети уже не отстают от русских и украинцев, а пробиться не могут» (61р., болгарин, с. Степановка); «Думаю, что есть. .. случается, конечно иногда, но в общем и в целом не так, как в России, там намного хуже» (25р., до 14 р. жила в Росії); «Вроде и есть, и в то же время – нет. Но по сравнению с СССР, сейчас более свободно стало» (35р., полька, Павлоград); «Вы знаете, по-моему, есть сейчас ... Не прижимают. Вот раньше немцев в вузы не брали» (75 р., німкеня, Харків); «равенства нет, вот раньше, в СССР было равенство, а сейчас ущемляется язык малых народов Крыма» (82р, кримчачка, Сімферополь); «Сейчас да, равные права, я нигде не ущемлена. В советское время это конечно была дискриминация. Например, при поступлении в вузы, как было у мамы с папой» (39р., єврейка, Харків); «я считаю, что права и возможности у нас сейчас одинаковые. Сейчас (2012г.) нет такого вот притеснения, как было при президенте Ющенко. А когда мы поступали в вуз (2005р.), почему нам нельзя было поступать на своем языке? Почему нам навязывали украинский язык? Честно говоря, вот мы, больше половины группы, были просто шокированы этим. А сейчас возвращается время вот как бы к советским временам. И если человек говорит на русском, то в принципе, его не угнетают, хотя пару лет это было» (48р., руська, Крим); «Я б не сказала, что дискриминации нет, но в Грузии этого больше» (68р., вірменка з Грузії, Одеса); «Когда во Львове говорят, что Великая Отечественная не была Отечественной, потому что это якобы только Россия воевала, я это принять не могу, или кидать камнями в синагогу– это что равноправие?! Нацистские знаки на лавочках и надписи на стенах (2012р.). Но в Советском Союзе было хуже, было трудно поступить в инсти-



тут и устроится на работу, за всеми следили КГБ, сейчас свобода вероисповеданий, хотя праздники религиозные на уровне государства признают только православные» (24р., еврей, Дніпропетровськ).

Думки дуже розбіжні, але за ними різні оцінки минулого (радянського), болісна соціально економічна нерівність або особиста травма (віктимність) найчастіше пережита у дитинстві.

**5. Рівноправ'я в Україні нема, але це прояв соціальної нерівності (10%):** «Сейчас вообще никаких равных прав нет. У кого больше денег, у кого больше власти тот и правит» (68р., полька, Львів); «В Украине проблема в том, что все кричат, но никто не может достойно представить свою нацию. Не уважая чужие обычаи, традиции и культуру, не научишься любить и свои. Религиозность отдел кадров не интересуется. Из всех нас без разбора хотят сделать рабов» (61р., грузинка, Дніпропетровськ); «Я сомневаюсь. Я считаю, что это не совсем равенство. Сейчас его тоже нет. Ну потому, что сейчас *все-таки пануют деньги*» (74р., німкеня, Харків); «Этническое равноправие есть, но много неправды. *Политика-одна говорильня, коррупция кругом, все это напрягает*» (63р., німець, Харків); «Сейчас, где я живу, в основном, все соседи украинцы. Я дом купила, там не было ничего. Я живу наверху, внизу украинка. Хорошие очень люди. Я с ними чуть-чуть начала по-украински немного разговаривать. Нет проблем. Пока что, на сегодняшний день (2011г.) в Крыму ни украинцам работы нет, ни нашим (кр.татары-Л.Є.Ч.). Многие безработные - в этом равноправии» (74р., кр. татарка, Крим); «В Советском Союзе было для мене краще (суржик-прим.автора), работали в колхозе под Донецком, была работа, а теперь тоже все равны: все нищие и торгуем на базаре» (63р., циганка, Донецька обл.) «Равенство пока есть. Сегодня это вопрос денег, а не национальный вопрос. Если украинцы не поймут, что разнообразие – это ценность, и будет как в Польше установлен однопациональный порядок,, то много потеряют. Поляки уже начинают понимать, что мононациональная монолитность – это губительно, это вырождение (зараз в Польше 91% етнічні поляки - Л.Є.Ч), потому приглашают на учебу, иностранных рабочих. Украина может тоже потерять, если выберет ориентацию на монокультуру» (34р., еврей, поет, перекладач, Одеса).

**Висновок.** Таким чином, **виявлена пряма залежність оцінки рівноправ'я в Україні з соціальним самопочуттям, життєвим досвідом, ставленням до України і планами на майбутнє.** Люди, які вважають, що в Україні є нерівність, - мають наміри шукати долі в інших країнах але більшість до переїзду підштовхує не дискримінація за етнічною ознакою, а соціальні проблеми, це і стало основним мотивом «референдумів» 2014р. Як підкреслює П. Бурд'є: «Соціальний світ може бути позначений і побудований різним способом відповідно до різних принципів бачення й розподілу: наприклад, розподілу економічного або розподілу етнічного, релігійного або національного, залежно від того,

який критерій вибирають агенти для конструювання соціального світу» [4, с.76], але така оцінка відноситься до всього простору (країни, народу) в цілому. Позиція варіюється залежно від віку, сфери діяльності, етнічної приналежності та особистого досвіду.

Тому так важливе вирішення проблеми формування толерантності, яка безпосереднє пов'язана зі сферою освіти, котра є інструментом виробітки колективних уявлень та настанов, а також середовищем де дитина вперше усвідомлює свою «Інакість». Сам по собі фактор поліетнічності не приводить до ефективної взаємодії і взаєморозуміння суб'єктів освітнього середовища, он лише умова для цього. Стане лі поліетнічність освіти конструктивним фактором, що консолідує, залежить від педагогічного змісту та програм освіти. Інакше фактор поліетнічності може бути індиферентним або деструктивним [6].

Сьогодні наука виявила що немає прямого зв'язку між біологічними та соціальними і культурними відмінностями. Але всі люди в тої чи іншої мірі етноцентричні, тому усвідомлюючи свій етноцентризм, людина повинна намагатися виробити у себе толерантне ставлення при взаємодії з Іншими. Процес **розвитку міжкультурної компетентності через освіту та виховання на всіх стадіях** включає не тільки позитивне ставлення до наявності культурного та етнічного розмаїття у суспільстві, а і вміння розуміти та взаємодіяти з партнерами з інших культур та протидіяти проявам дискримінації у всіх видах, у своєї свідомості також. Створення сучасного демократичного освітнього простору буде на користь розвитку міжкультурних, економічних та інших зв'язків України з іншими країнами.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Осипов А. Что такое этническая дискриминация и что с ней можно сделать? - /А. Осипов / - М.: Центр «Сова», - 2012 - 152с.
2. Ильинская Е.А. Формирование толерантности у детей старшего дошкольного возраста средствами социально-культурной деятельности/ Е. А. Ильинская //: Дис. ... канд. пед. наук.- СПб.: СПУ,- 2009,- 182 с.
3. Матеріали авторського дослідження «Трансформації самосвідомості та ідентичності нацменшин України в пострадянській період» (2010-2014рр.) зібрані у 8 експедиціях в 6 регіонах України, Криму та Донбасі включно. Всього опитано 389 осіб з 28 етносів України. Теоретична та методологічна частина див.: Чернова Л.Е. Основные механизмы конструирования идентичности нацменьшинств Украины в постсоветский период /Л.Е. Чернова // Культурологічний Вісник Нижньої Наддніпрянщини Запоріжжя : ЗНУ, Просвіта, - Вип.29,- 2012. - С.169 -177.
4. Бурдые П. Социальное пространство: поля и практики / П. Бурдые, пер. с фр. Н.А. Шматко (сост.,общ.ред.,послесл.) - М.: Институт экспериментальной социологии,- 2005 - 576с.
5. Черникова И.С. Понятие, признаки и критерии толерантности личности в полиэтнической среде. 10 февр. 2012 г. / И.С. Черникова - Режим доступа: [http://superinf.ru/view\\_helpstud.php?id=2136](http://superinf.ru/view_helpstud.php?id=2136).